

**ԲԱԶՄԻՍԱՍՏՈՒԹՅԱՆ, ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՀՈՍԱՆԻՇՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ «ԱՍՏՎԱԾ» ԵՎ
«ՍԱՏԱՆԱ» ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐՈՎ ԴԱՐՉՎԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ**

Հոդվածում ներկայացվում է «Աստված» և «սատանա» բաղադրիչներով դարձվածային միավորների բազմիմաստության, հոմանիշության և տարբերակայնության խնդիրը: Հոդվածի նպատակը համադրական-համեմատական վերլուծության միջոցով տվյալ լեզվական երևույթների միջև գոյություն ունեցող տարբերությունների բացահայտումն է:

Բանալի բառեր. *դարձվածային բազմիմաստություն, բառային անփոփոխակ, տարբերակայնություն, իմաստային լայն ծավալ, սիզնիֆիկատ, դարձվածային հոմանիշություն, դիրքային տարբերակ, քանակական տարբերակ*

Ընդունված է կարծել, որ բազմիմաստությունն իբրև լեզվական երևույթ, այնքան էլ բնորոշ չէ դարձվածային միավորներին, այլ ավելի ներհատուկ է բառին, քանի որ տրամաբանորեն անսահմանափակ թվով բառերի ստեղծումը կբարդացներ լեզվի յուրացումը: Ինչպես նշում են Ա. Նազարյանը, Վ. Ժուկովը և այլ լեզվաբաններ, դարձվածքները կարող են լինել բազմիմաստ, քանի որ «յուրաքանչյուր դարձվածային միավորի՝ նույնիսկ մենիմաստների առաջացումը վերջինիս նախատիպի, այն է՝ տվյալ դարձվածքի շարահյուսորեն ձևավորված ազատ հարաբերակցի նոր իմաստ ձեռք բերելու արդյունքն է» /Назарян, 1987: 212/: Ա. Եփնդովն ու Յ. Ռ. Գեպները պնդում են տրամաբանորեն հակառակը՝ նշելով, որ «դարձվածային միավորի իմաստային ծավալը շատ լայն է, որը կարող է հանգեցնել վերջինիս շատ լայն կիրառմանը և ոչ թե մի քանի իմաստների առաջացմանը» /Гепнер, 1959: 159/:

Մեր օրերում դարձվածային բազմիմաստությունը լեզվաբանական գրականության մեջ արդեն ընդունված լեզվական երևույթ է համարվում:

Ինչպես բառային միավորներին, այնպես էլ դարձվածքներին բնորոշ են ոչ միայն բազմիմաստությունը, այլ նաև մենիմաստությունը, տարբերակայնությունը, հոմանիշությունը, հակահիշությունը, հարանունությունը և համանունությունը, որոնք արտացոլում են նրանց համակարգային հարաբերությունները ինչպես բառային, այնպես էլ դարձվածային մակարդակում:

Դարձվածային բազմիմաստությունը համարվում է լեզվի հարստացման միջոց: Համաձայն որոշ գիտնականների՝ լեզվի հարստության մասին կարելի է դատել ոչ թե ըստ բառերի քանակի, այլ ըստ տվյալ բառի ունեցած իմաստների քանակի. մի քանի տարբեր իմաստ ունեցող բառը համարժեք է մի քանի տարբեր բառերի:

Դարձվածային միավորների բազմիմաստության խնդիրը գտնվել է լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում դեռևս դարձվածաբանության

զարգացման ակունքներից, այն է՝ քսաներորդ դարի սկզբից, երբ որոշ լեզվաբաններ սկսեցին քննության առնել դարձվածային իմաստի, այդ թվում նաև դարձվածքի բազմիմաստության խնդիրը:

Ավելի ուշ՝ մասնավորապես քսաներորդ դարի կեսերին, բազմիմաստության խնդիրը ավելի կենտրոնացավ հետևյալ հարցերի շուրջ.

ա) գոյություն ունի՞ «դարձվածային միավորի բազմիմաստություն» հասկացությունը, թե՞, համաձայն ավանդական մոտեցման, դարձվածքն այնուամենայնիվ օժտված է մեկ ընդհանուր իմաստով,

բ) ինչո՞վ են տարբերվում բազմիմաստ դարձվածային միավորները իմաստային լայն ծավալ ունեցող դարձվածքներից,

գ) ի՞նչ գործոններով է պայմանավորված դարձվածային միավորների բազմիմաստության զարգացումը:

Ըստ լեզվաբանների մեծամասնության տեսակետի, յուրաքանչյուր դարձվածք կարելի է ուսումնասիրել որպես բազմիմաստության գործընթացի արդյունք: Տ. Չերդանցևան նույնպես հարում է տվյալ տեսակետին՝ նշելով, որ բազմիմաստությունը (հուն.՝ polysemos) լեզվական նշանի՝ մեկից ավելի իմաստ ունենալու արդյունք է, և եթե մենիմաստությունը ենթադրում է նշանակիչի և նշանակյալի ամբողջական համընկնում, այսինքն՝ տարրական իմաստների այնպիսի խմբավորում, որն անփոփոխ կերպով կամ չնչին վերապահումներով բնորոշ է այս կամ այն լեզվական միավորին, ապա բազմիմաստությունն ենթադրում է, որ մի նշանակիչին հատուկ են մի քանի տարրական իմաստների խմբավորումներ /Черданцева, 2007: 111-112/:

Օրինակ՝ Աստծու եզ – 1. թշվառ, խեղճ; 2. ապուշ

Սատանի ձագ – 1. խարդախ, խաբերա մարդ; 2. չարաճճի

Երկրորդ խնդիրը բազմիմաստ և իմաստային լայն ծավալ ունեցող դարձվածքների ուսումնասիրությունն է: Լայն իմաստային ծավալ ունեցող դարձվածային միավորները հարաբերակցվում են մեկ ընդհանուր, սակայն բավականին ծավալուն սիզնիֆիկատի հետ, որը դարձվածային իմաստի անփոփոխակն է /Алефиренко, 1990: 27-28/: Այսինքն՝ երկու դարձվածային միավորներ, որոնց իմաստները միավորվում են մեկ ընդհանուր սիզնիֆիկատով, համարվում են ավելի շուտ իմաստային լայն ծավալ ունեցող, քան բազմիմաստ դարձվածքներ:

Նոր իմաստների առաջացումը արդեն գոյություն ունեցող դարձվածային միավորների մոտ պայմանավորված է ինչպես լեզվական, այնպես էլ արտալեզվական՝ սոցիալ-քաղաքական, տնտեսական և այլ գործոններով, սակայն դարձվածային բազմիմաստությունը հիմնականում որոշվում է լեզվական գործոնով: Ա. Նազարյանը դարձվածային բազմիմաստությունը համարում է երկրորդային իմաստային վերափոխման արդյունք, ինչպես վերաիմաստավորումը, զեղչումը, հնաբանությունը, իմաստի իրադրային ընդլայնումը, ժողովրդաստուգաբանական աղճատումը և այլն /Назарян, 1987: 210/: Դարձվածային բազմիմաստությունը զուգահեռ և հաջորդական վերաիմաստավորման արդյունք է, այսինքն՝ դարձվածային միավորի յուրաքանչյուր նոր իմաստի առաջացումը իրականանում է ելակետային, ազատ կապակցության հիման վրա, որի

դեպքում վերջիններիս իմաստային կապը միջնորդավորված է, այն է՝ տվյալ դարձվածքի իմաստը կարելի է վերականգնել միայն նշված ազատ կապակցության իմաստի միջոցով: Ըստ Վ. Ժուկովի, դարձվածային յուրաքանչյուր առանձին իմաստ ստեղծվում է միևնույն ազատ կապակցության հաջորդական փոխաբերականացման արդյունքում՝ առանձին իմաստների համար ծառայելով որպես փոխաբերականացման ընդհանուր աղբյուր: Սա է պատճառը, որ նրա առանձին իմաստների միջև կա սերտ իմաստային կապ /Жуков, 1978: 132/:

Եթե դարձվածքը ձեռք է բերում նոր իմաստ միևնույն ազատ կապակցության հիման վրա, ապա տվյալ կապակցությունը պիտի ունենա կենդանի ներքին ձև: Թերևս դա յուրաքանչյուր զուգահեռ վերաիմաստավորման նախապայմանն է, սակայն շատ դեպքերում դարձվածային միավորները ձեռք են բերում նոր իմաստ նույնիսկ իրենց պատկերավորությունը կորցնելուց հետո:

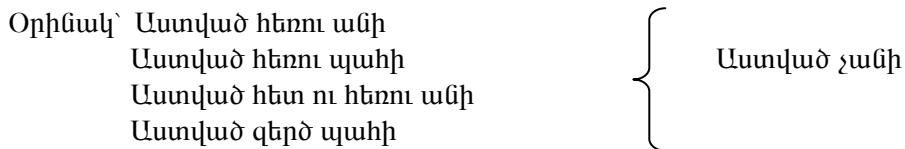
Դարձվածային բազմիմաստությունն ուսումնասիրելիս հարկ է նաև մանրամասն քննության առնել «դարձվածային հոմանիշ» և «դարձվածային տարբերակ» հասկացությունները, քանի որ վերջիններս սերտորեն փոխկապակցված են:

Դարձվածային տարբերակները լեզվաբանական գրականության մեջ հայտնի են նաև որպես նույնիմաստ դարձվածային միավորներ, որոնք տարբերվում են բազմիմաստներից այն տարբերակիչ հատկանիշով, որ նույն դարձվածքի տարբեր ձևերն են և արտահայտում են միևնույն իմաստը: Դարձվածային տարբերակը, ինչպես նաև դարձվածային բազմիմաստությունը, լեզվի դարձվածային ֆոնդի հարստացման կարևոր միջոցներ են: Ըստ Շանսկու, «դարձվածային միավորների տարբերակները նրա բառաբերականական տեսակներն են, որոնք նույնն են իրենց իմաստով և իմաստային ձուլվածության աստիճանով» /Шанский 1985: 50/:

Ա. Գ. Նազարյանն /Назарян 1987: 225/ առանձնացրել է դարձվածային տարբերակի հետևյալ տարբերակիչ հատկանիշները՝

1. պատկերի միասնականություն,
2. նշողական-նշանակողական իմաստի ընդհանրացում,
3. լեզվում կատարած գործառույթի և կարգային (բառաբերականական) իմաստի համընկում,
4. իմաստների քանակի համընկում,
5. բառային անփոփոխակի առկայություն:

Առաջին երեք հատկանիշները դասվում են պարտադիր հատկանիշների շարքում, իսկ վերջին երկուսը՝ կամընտրականների: Վերջին տարբերակիչ հատկանիշն ընդգծում է այն կարևոր հանգամանքը, որ դարձվածային տարբերակների կազմում, ի տարբերություն տվյալ տարբերակների կրած կառուցվածքային փոփոխությունների, գոնե մեկ բաղադրիչը պետք է մնա անփոփոխ:

Día de dios
Día del Señor

Աստծուն նվիրված տոն

Առաջին օրինակում «Աստված»-ն է տվյալ անփոփոխակ բաղադրիչը, իսկ երկրորդում՝ «día»-ն:

Ինչպես նշում է Ա. Նազարյանը, «ըստ նշողական-նշանակողական իմաստի ընդհանրության, դարձվածային տարբերակները նույնն են իմաստով, սակայն տարբերվում են իրենց հուզարտահայտչականությամբ և ոճական երանգավորմամբ» /Назарян, 1987: 226/:

Օրինակ՝

Աստված բարին կատարի – մեկի նպատակի բարեհաջող իրականացման ցանկություն

Աստված բարին հիշե – բարեմաղթանք մի մարդու համար, ում մասին խոսում կամ հիշում են

Երկու դարձվածային միավորներն էլ արտահայտում են բարեմաղթանք, սակայն տարբերվում են ոճական նրբերանգներով:

Դարձվածային տարբերակների հարցը անգլերենի լեզվանյութի հիման վրա գիտական ուսումնասիրության առարկա է դարձել Ա. Վ. Կունինի աշխատություններում, ըստ որի «Դարձվածային տարբերակները դարձվածային միացությունների տարատեսակներ են, որոնք նույնական են իրենց իմաստների որակով ու քանակով, ոճական ու շարահյուսական գործառույթներով, ուրիշ բառերի հետ կապակցելիությամբ, ունեն բառային ընդհանուր անփոփոխակ՝ մասամբ տարբեր բառային կազմի առկայությամբ, կամ էլ բառաձևերի կամ շարադասության տարբերակումով» /Кунин, 1970: 62/:

Համաձայն Սուլուազայի, «Որպեսզի երկու տարբեր դարձվածային միավորներ համարվեն դարձվածային տարբերակներ, պետք է գտնվեն միևնույն գործառական լեզվի սահմաններում, չպիտի տարբերվեն իրենց իմաստներով, լինեն ազատ և անկախ այն համատեքստից, որում կիրառվում են, իրենց կառուցվածքով և բաղադրիչների կազմությամբ մասնակիորեն համընկնեն և լինեն կայուն (ֆիքսված), այն իմաստով, որ մի սահմանափակ և կայուն շարքի մաս են կազմում /Zuluaga, 1980: 225/»:

Չնայած այն փաստին, որ դարձվածային տարբերակները սովորաբար ունեն նույն իմաստը, նույն պատկերը և լեզվում կատարում են նույն գործառույթը, այնուամենայնիվ, շատ հազվադեպ լեզվի պատմական զարգացման տարբեր փուլերում դարձվածային տարբերակներից մեկը կարող է ձեռք բերել մի նոր իմաստ, որը չի տարածվում այդ շարքին պատկանող մյուս տարբերակների վրա՝ զարկ տալով դարձվածային բազմիմաստությանը:

Օրինակ՝
Սատանի ձագ
Սատանի ճուտ
Սատանի լակոտ
Սատանի պիպել

Խարդախ, խաբեբա մարդ

«Մատանի ձագ» դարձվածային տարբերակը հետագայում ձեռք է բերել նաև երկրորդ (անարգական արտ.) և երրորդ (չարածճի) իմաստները՝ մտնելով բազմիմաստության դաշտ, որի դեպքում դարձվածային այս տարբերակի մեկ նշանակիչին համապատասխանում են երկու և ավելի նշանակյալներ: Այն նաև ունի իր համանուն տարբերակը (սատանի ձագ-սևուկ), որը, լինելով համազիր համանուն և պատկանելով միևնույն քերականական կարգին, վերջիններից տարբերվում է իր արտահայտած իմաստով:

Հարկ է նշել, որ տարբերակայնությունը հիմնականում բնորոշ է պատկերավոր դարձվածքներին, թեև շատ հազվադեպ կարելի է հանդիպել նաև ոչ պատկերավոր դարձվածքներում, և գրեթե չի դիտարկվում դարձվածային հնարանություններում:

Տարբերակայնության ամենակարևոր գործոններից մեկն այն է, որ անփոփոխակը միևնույն երևույթի վերացարկված նշանակությունն է, ի տարբերություն իր կոնկրետ ձևափոխման/տարբերակման (մոդիֆիկացիա) կամ ձևափոխիչի, այն է՝ փոփոխակի: Անփոփոխակը որպես առանձին առարկա հանդես չի գալիս, ոչ էլ ներկայացնում է մի ամբողջ դաս, այլ, ավելի շուտ, միասեռ առարկաներին վերաբերող դասի անվանումն է:

Տարբերակայնությունը լեզվի անկայունության, ներքին փոփոխության ու շարժի դրսևորումն է, ինչպես նաև վերջինիս պատմական փոփոխության խթանը:

Ն. Կուրչատկինան և Ա. Սուպրունը առաջարկում են դարձվածային տարբերակների հետևյալ դասակարգումը /Курчаткина, Супрун 2008: 39-52/

1. իմաստային տարբերակներ,
2. բառային տարբերակներ,
3. ձևաբանական տարբերակներ,
4. շարահյուսական տարբերակներ,
5. քանակական տարբերակներ:

Ելնելով դարձվածային տարբերակների դասակարգման այն սկզբունքներից, որ առաջադրել է Ա. Նազարյանը /Назарян, 1987: 228-231/, «աստված» և «սատանա» բաղադրիչներով դարձվածքների իմաստային դաշտերում առանձնացրել ենք դարձվածային տարբերակների հետևյալ տիպերը.

I. Կառուցվածքային-քերականական տարբերակներ

Այս շարքի մեջ են մտնում այն դարձվածային միավորները, որոնք ունեն միևնույն բառային կազմը, բայց տարբերվում են իրենց քերականական առանձնահատկություններով:

Այս շարքում առանձնանում են հետևյալ ենթատեսակները.

ա) Ձևաբանական տարբերակներ, որոնք առանձնանում են իրենց ձևաբանական առանձնահատկություններով: Այս կարգի տարբերակայնությունը կարող է արտահայտվել հետևյալ կերպ՝

1. գոյականական բաղադրիչի եզակի և հոգնակի կիրառության ճանապարհով.

Օրինակ՝ *qué diablo/ qué demonio/ qué diablos/diantres/demonios* (գրողը տանի)

2. հողի գեղջման ճանապարհով.

Օրինակ՝ *el demonio cargue contigo/demonio cargue contigo, el demonio que le aguante/ demonio que le aguante, por amor de Dios/ por el amor de Dios, Սատանին ճվերը կտրեցի/ Սատանի ճվերը կտրեցի*

3. տարբեր նախդիրների կիրառության ճանապարհով.

Օրինակ՝ *como arte de diablo/ por arte de Diablo*

4. նախդրի գեղջման ճանապարհով.

Օրինակ՝ *de la piel de demonio/ la piel de demonio*

5. գոյականական բաղադրիչի իզական և արական սեռի կիրառության ճանապարհով.

Օրինակ՝ *Nuestro Señor/ Nuestra Señora (Virgen María)*

բ) Շարահյուսական տարբերակներ, որոնք առանձնանում են իրենց շարահյուսական կառուցվածքով, մասնավորապես՝ բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերություններով և գործառույթներով:

Մեր կատարած ուսումնասիրության շրջանակներում երկու լեզվում էլ մնանատիպ տարբերակներ չենք հայտնաբերել:

գ) Դիրքային տարբերակներ, որոնք տարբերվում են գլխավորապես իրենց շարահյուսությամբ՝ չազդելով բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերությունների վրա: Օրինակ՝ *Dios sabe/Sabe Dios, Փառք Աստծո/ Աստծուն փառք, Աստված առաջ/ Առաջ Աստված*

II. Բառային տարբերակներ

Այս խմբին պատկանող դարձվածքները տարբերվում են իրենց բառային կազմով: Փոփոխվող բաղադրիչ կարող են լինել գաղափարանիշ հոմանիշները: Օրինակ՝ *Idear con el demonio/ Inventar con el demonio, Demonio que le aguante/ Demonio que le resista, Hijo/varón de Dios, Que diablos/diantres, Vicario de Dios/ Jesucristo, Como Cristo/Dios es mi padre, Al diablo/demonio, (de) La piel de Satanás/Barrabás/diablo, Dar cada golpe que Dios trita/Dar cada golpe que Dios tiembla, Աստծու/Քրիստոսի մոտ/քով ուղարկել/դրկել, Աստծու/Քրիստոսի/Երկնքի սիրուն, Սատանան/Սաղայելը գիտե, Սատանի պես/մման, Աստված/Տեր մի արասցե, Սատանի գիրկն/գոգն ընկնել, Սատանի ձին թամբել/թամբել/հեծնել/նստել՝ ցած չգալ, Աստված ողջ/սաղ պահե, Սատանայի գիրկը գլորել/Սատանայի գիրկն ուղարկել:*

Այս խմբին են դասվում նաև այն դարձվածային միավորները, որոնց փոփոխվող բաղադրիչները հոմանիշ են միայն տվյալ դարձվածքներում: Օրինակ՝ *Dar al diablo/ Mandar al diablo, Dejar a alguien hecho un Cristo/ Poner a alguien hecho un Cristo, Más grande/largo que la voluntad de Dios, Por esas calles/esos mundos/esos trigos de Dios, Donde Cristo dio/pegó las tres voces, Que de Dios goce/haya, Estarle/sentarle/venirle (a alguien) como un par de pistolas a un Santo, Սատանա խաբող/խաղացնող, Աստված այն օրը չանե/չտա/չցուցանե, Աստծու տվածով կերակրել/հյուրասիրել:*

Տվյալ խմբին պատկանող դարձվածքների փոփոխվող բաղադրիչները կարող են արտահայտվել նաև տարբեր քանակական և դասական թվականներով: Իսպաներենում այն կարող է արտահայտվել նաև դերանուններով: Օրինակ՝ *Al diablo/ A todos* (անորոշ դերանուն) *los diablos/ A mil* (քանակական թվական) *diablos*:

Տվյալ դարձվածային տարբերակին պատկանող դարձվածքներում փոփոխվել կարող են միանգամից մի քանի բաղադրիչ (*Ser uno como Dios quiere/ha hecho/que todo lo sabe/adivina, Llamarle Dios a su seno/para sí*), որոնք կարող են մեկնաբանվել իրենց ներքին ձևով կամ շատ հազվադեպ փոփոխվում են նաև բոլոր բաղադրիչները, սակայն մեր կատարած ուսումնասիրության մեջ չենք հանդիպել նմանատիպ դեպքերի:

III. Ոճական տարբերակներ

Տվյալ խմբին են պատկանում այն դարձվածային միավորները, որոնց փոփոխվող բաղադրիչները ոճական հոմանիշներ են: Օրինակ՝ *Entregar el alma a Dios/ Entrgar la osamenta a Dios* (հոգին ավանդել, մահանալ): Հայերենում նմանատիպ օրինակ չի դիտարկվել:

IV. Քանակական տարբերակներ

Այս դարձվածային միավորները աչքի են ընկնում առաջադաս, միջադաս կամ հետադաս մեկ կամ մի քանի բաղադրիչների զեղչմամբ, շատ հազվադեպ նաև որոշ բաղադրիչների ավելացմամբ: Ըստ Պ. Բեդիրյանի, տվյալ դարձվածային միավորները կազմվում են բաղադրիչների հավելադրումով կամ զեղչումով (համառոտումով) /Բեդիրյան 1973:215/: Վերջիններս նույն դարձվածքի ամբողջական կամ կրճատ ձևերն են, որոնք երբեմն որոշ դարձվածաբանների կողմից նույնացվում են դարձվածային հոմանիշի հետ: Օրինակ՝ *Աստծու բարևը կտրել- բարևը կտրել (բարևել)*, *Աստծու բարևը մոռանալ/բարևը մոռանալ*: Շատ հազվադեպ դեպքերում որոշ բաղադրիչներ ավելանում են: Օրինակ՝ *No es Dios viejo/ No se ha muerto Dios de viejo* (ոչինչ կորած չէ, ամեն ինչ դեռ առջևում է), *Armar un Cristo/ Armar la de Dios es Cristo, A la de Dios/ A la buena de Dios* (թեթևամտորեն), *Irse uno con Dios/ Irse uno mucho con Dios* (հրաժեշտ տալ), *Աստված հեռու/հետ ու հեռու անի*, *Աստծո կրակը թափվել/Աստծո կրակը գլխին թափվել*, *Աստված տա/Աստված բարի վայելում տա և այլն*:

V. Ուղղագրական տարբերակներ

Տվյալ խմբին պատկանող դարձվածային միավորները տարբերվում են միմյանցից իրենց ուղղագրությամբ, որը չի ազդում ո՛չ վերջիններիս կառուցվածքի, ո՛չ էլ իմաստի վրա: Օրինակ՝ *Սաղայելի հետ խնամություն անել/ Սաղոնի հետ խնամություն անել*:

Ըստ Ա. Մուքիասյանի և Ս. Գալստյանի, դարձվածային տարբերակ չի կարելի համարել միևնույն դարձվածքի կազմի մեջ մտնող բաղադրիչների ուղղագրական և բառային աննշան տարբերությունները, օրինակ՝ *Աստված (կամ Աստոծ) հեռու անի*: Դարձվածային տարբերակը բաղադրիչների

միևնույն, հաստատուն կազմի առկայությամբ այս կամ այն բառ-բաղադրիչի քերականական փոփոխական է, ինչպես նաև դարձվածքի բաղադրիչը հանդիսացող բարբառային և փոխառյալ բառերն ու բառաձևերը գրականով փոխարինելու դեպքերը: Դարձվածային տարբերակ կարող են համարվել այն տեսակները, որոնց բաղադրիչը կամ բաղադրիչներն ունեն քերականական տարբերակ (դարձվածային միավորի որևէ կոնկրետ բաղադրիչի կիրառություն, ինչպես եզակի, այնպես էլ հոգնակի թվում, երբեմն տվյալ բաղադրիչը կամ բաղադրիչները կարող են հանդես գալ տարբեր հոլովաձևերում և այլն) /Սուքիասյան, Գալստյան, 1975/:

Հայերենում դարձվածային տարբերակ է համարվում նաև արևմտահայերեն տարբերակը արևելահայերենով փոխարինելու դեպքը կամ գրաբարյան քարացած ձևերով կազմված դարձվածքը և վերջինիս ժամանակակից հայերենի համարժեքը, օրինակ՝ Աստված ընդ քեզ և Աստված քեզ հետ, Աստված այսինչին վերու և Աստված այսինչին վերցնի:

Դարձվածքի բաղադրիչներից մեկը կամ մեկից ավելին կարելի է փոխարինել նույն նշանակությունն ունեցող բառով կամ բառերով, սակայն բայի դեպքում հայերենում այն կարող է փոխարինվել նույն իմաստն արտահայտող մեկ այլ հարադրավոր բայով, օրինակ՝ Աստված կյանքիդ օրերը երկարի կամ Աստված կյանքիդ օրերը երկար անի:

Դարձվածային ֆոնդի հարստացման երրորդ միջոցը դարձվածային հոմանիշությունն է, որը երբեմն նույնացվում է նաև դարձվածային տարբերակի հետ: Սակայն, եթե դարձվածային տարբերակ են համարվում միևնույն դարձվածքի տարբեր ձևերը, ապա դարձվածային հոմանիշները հանդես են գալիս որպես լեզվի առանձին և անկախ միավորներ /Назарян 1987: 226/: Դարձվածային տարբերակի և դարձվածային հոմանիշի գլխավոր տարբերակիչ հատկանիշն այն է, որ դարձվածային հոմանիշները կառուցվում են տարբեր պատկերների հիման վրա, այսինքն՝ առաջանում են տարբեր աղբյուրներից: Հոմանիշ դարձվածքների ներքին ձևի բառաիմաստային կազմը պետք է տարբեր լինի: Եթե այն համընկնում է կամ գրեթե համընկնում է, ապա տվյալ դարձվածքները չեն գիտակցվում որպես հոմանիշներ, այլ միևնույն դարձվածքի տարբերակներ են:

Վ. Մոկիենկոն նույնպես ուսումնասիրել է դարձվածային հոմանիշության խնդիրը և փաստում է, որ դարձվածքի բաղադրիչների բառային փոփոխությունը ոչ միշտ է փոխում դարձվածային միավորի պատկերը կամ բնույթը: Ըստ նրա, հաճախ բառ-հոմանիշները կարող են փոփոխվել, որոնք ապահովում են պատկերավոր ներկայացման կայունությունը: Այդ բառերի շրջանակը կենդանի խոսքում շատ լայն է /Мокиенко, 1989: 31/:

Ի տարբերություն բառային հոմանիշի, որն ավելի վերացարկված և ընդհանուր ձևով է արտահայտում հասկացություններ, հատկանիշներ ու երևույթներ, դարձվածային հոմանիշն ավելի կոնկրետ է արտահայտում հասկացություններ (հատկանիշներ ու երևույթներ), որը բացատրվում է դարձվածային միավորի յուրահատկությամբ: Լինելով լեզվի արտահայտչականության կարևորագույն միջոց և լեզվաոճական անհրաժեշտ տարր,

դարձվածքները հանդես են գալիս բանավոր և գրավոր խոսքի բոլոր ոճերում՝ խոսքը դարձնելով պատկերավոր, կուռ և արտահայտիչ՝ նրան հաղորդելով դիպուկություն ու սեղմություն: Այս առանձնահատկությամբ է որոշվում դարձվածային միավորի բարդ իմաստային կառուցվածքը, այդ թվում նաև դարձվածային հոմանիշներինը, որոնք, լինելով փոխկապակցված ընդհանուր իմակով (գերիմակով), աչքի են ընկնում իրենց ուրույն իմաստային և ոճական առանձնահատկություններով, որոնք զգալիորեն թուլացնում են հոմանիշային շարքի անդամների միջև իմաստային կապը:

Ինչպես արդեն նշվեց, դարձվածային հոմանիշները բնորոշվում են իմաստների մերձավորությամբ և ընդհանրությամբ: Իրենց քերականական կառուցվածքով, ըստ Վ. Ս. Վինոգրադովի, հոմանիշ դարձվածքները կարող են լինել երեք տեսակ /Виноградов, 2000: 156/:

Ամենաթույլ իմաստային կապը սովորաբար ունենում են տարակառույց դարձվածային հոմանիշները, որոնք տարբերվում են ոչ միայն իրենց բառային կազմով, այլ նաև քերականական կառուցվածքով: Օրինակ՝ *A Dios y a dicha/ A la buena de Dios* (Աստծո կամոք); *Dios nos asista/Dios nos la depare buena/Dios nos coja confesados/Dios nos tenga de su mano* (Պահպանի՛ր մեզ, Տե՛ր Աստված); *Սատանայի հետ սոխ ու սխտոր ուտող/ Սատանային բնից հանող* (խորամանկ, խարդախ); *Աստծո ձեռքը մեկի վրա ծանրանալ/ Աստծո կրակը թափել* (Աստված մեկին պատժել):

Որոշակիորեն ավելի սերտ կապով են փոխկապակցված այն դարձվածային հոմանիշները, որոնք ունեն մերձավոր կառուցվածք և մասնակիորեն նման բառային կազմ: Օրինակ՝ *No nos oiga Dios/Sca sordo el diablo* (սատանի ականջը խույ); *Tan amigos como Dios y el diablo/ como la cruz y el diablo* (շուն ու կատու լինել); *Աստծու մոտ գնալ/Աստծու փայ դառնալ* (մահանալ):

Ամենասերտ կապով փոխկապակցված են այն դարձվածային հոմանիշները, որոնք ունեն ընդհանուր բաղադրիչ կամ բաղադրիչներ և միևնույն շարահյուսական կառուցվածքը: Օրինակ՝ *A la mano de Dios/A la paz de Dios* (Աստված քեզ հետ); *Llevarse a uno los demonios/revestirse a uno el demonio* (զայրանալ); *Սատանայի ծիծ կերած/Սատանայի կաթ ծծած* (չարաբարո, խորամանկ); *Վարագույրի վրայի սատանա/Զարե ձորի սատանա* (շատ տգեղ մարդ); *Սակայն այս դեպքում էլ խոսքը չի գնում բացարձակ հոմանիշության մասին, քանի որ պատկերների տարբերությունը որոշակիորեն ազդում է դարձվածային միավորների իմաստների վրա:*

Լեզվաբանական գրականության մեջ հստակորեն առանձնացնում են դարձվածային տարբերակայնությունը դարձվածային հոմանիշությունից: Ըստ Վ. Պ. Ժուկովի, «դարձվածային հոմանիշները՝ չափազանց մոտ իմաստ ունեցող դարձվածային միավորներն են, որոնք, որպես կանոն, վերաբերում են միևնույն խոսքի մասին և աչքի են ընկնում մասնակի կամ միևնույն բառադարձվածային համադրությամբ, սակայն տարբերվում են իրարից իմաստային կամ ոճական նրբերանգներով, երբեմն որոշ դարձվածքներում երկու հատկանիշները հանդես են գալիս միասին» /Жуков, 1986:178/:

Իսկ հայտնի իսպանացի դարձվածաբան Կորպաս Պաստորի սահմանմամբ, «Դարձվածային հոմանիշներն առանձնանում են ամբողջական կառուցվածքային համապատասխանությամբ և բառ-բաղադրիչի մասնակի նույնությամբ» /Pastor, 1996: 28/:

Հոմանիշ դարձվածքներով հարուստ են հատկապես խոսակցական լեզուն, բարբառները, որտեղից էլ հաճախ անցնում են գրական լեզվին:

Հոմանիշ դարձվածքները հատուկ քննության առարկա են Ա Սուբիասյանի աշխատություններում, որն առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում բառային արժեք ունեցող հոմանիշ դարձվածքներին, քանի որ հոմանիշ դարձվածքների սահմանման համար Սուբիասյանը ելակետ է ընդունել բառային հոմանիշությունը: Ըստ նրա, հոմանիշ դարձվածքների շարքում իրենց կիրառությամբ և կառուցվածքային առանձնահատկությամբ մեծ թիվ են կազմում բառային արժեք ունեցող կամ այսպես կոչված տրամաբանական հասկացություն արտահայտող դարձվածային միավորները, որոնք օժտված են բառային միավորին ներհատուկ բոլոր առանձնահատկություններով՝ բառա-իմաստային, քերականական և ոճական: Տվյալ դարձվածային միավորների հիմնական տարբերակիչ առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք հոմանիշների շարքեր կարող են կազմել ինչպես իրար հետ, այնպես էլ իրենց համարժեք բառերի հետ:

Մյուս կողմից բառային հոմանիշության և դարձվածային հոմանիշության տարբերակման հարցը շարունակում է մնալ վիճահարույց: Համաձայն մեկ այլ տեսակետի, հիմնական տարբերակիչ հատկանիշն այն է, որ եթե բառային հոմանիշությունը մեծապես կախված է բառի փոխաբերական իմաստից, ապա փոխաբերականությունն ու պատկերավորությունը հանդիսանում են դարձվածքի հիմնական հատկանիշը: Ս. Աբրահամյանը նույնպես քննել է տվյալ թեման, նշելով, որ «դարձվածքներին հատուկ է հոմանիշությունը, որով արտահայտվում են իմաստային և ոճական նրբերանգներ: Այդ տարբերություններն երբեմն հասնում են այնպիսի նրբության, որ դժվար են զգացվում՝ մոտենալով այսպիսով նույնանիշության, սակայն բոլոր դեպքերում դրանց միջև որևէ տարբերություն լինում է (եթե ոչ իմաստային, ապա գոնե կիրառական)» /Աբրահամյան, 1978: 158/:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով նյութը, կարելի է հանգել հետևյալ եզրահանգումներին:

Դարձվածային բազմիմաստությունը ենթադրում է դարձվածային միավորի նախատիպի նոր իմաստների ձեռքբերում:

Դարձվածային տարբերակները միևնույն դարձվածքի տարբեր ձևերն են, որոնք ունեն գրեթե նույն բառաքերականական կազմը, արտահայտում են նույն իմաստը և հայտնի են նաև որպես նույնիմաստ դարձվածքներ՝ հիմնականում տարբերվելով մեկ կամ երկու բաղադրիչով, երբեմն էլ նաև որոշ բաղադրիչների զեղչումով:

Դարձվածային հոմանիշները արտահայտում են միևնույն իմաստը, սակայն տարբերվում են իրենց բառաքերականական կազմով. հոմանիշ դարձվածային միավորների կառուցվածքները կարող են համընկնել, տար-

բերվել կամ լինել մերձավոր: Վերջիններս կարող են առաջանալ տարբեր աղբյուրներից՝ տարբեր պատկերների հիման վրա: Հոմանիշ դարձվածքները փոխկապակցված են մեկ ընդհանուր իմաստով (գերիմաստով), սակայն տարբերվում են միմյանցից ոճական առանձնահատկություններով:

Դարձվածքների իմաստային կառուցվածքի համակարգային հարաբերությունները արտացոլող այս երեք տեսակներն էլ ծառայում են լեզվի դարձվածային ֆոնդի հարստացմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Corpas Pastor G. Manual de fraseología española // Biblioteca Románica Hispánica. Manuales, 76, Madrid, Gredos, 1996.
2. Zuluaga A. Introducción al estudio de las expresiones fijas // Studia Románica et Linguistica 10. Francfort-Berna-Cirencester, 1980.
3. Արրահամյան Ս. Հայոց լեզու (Բառ և խոսք), Երևան, 1978:
4. Բեդիրյան Պ. Ս. Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Երևան, Լույս, 1973:
5. Սուրիաայան Ա. Մ., Գալստյան Ս. Ա. Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Երևան, ԵՊՀ Հրատարակչություն, 1975:
6. Алефиренко Н. Ф., Валух З. О. Проблемы русской и общей фразеологии. Новгород: Наука, 1990.
7. Алефиренко Н. Ф., Семенов Н. Н. Фразеология и паремология. М.: Наука, 2009.
8. Виноградов В. С. Грамматика испанского языка (Практический курс). М.: Наука, 2000.
9. Гепнер Ю. Р. Очерки по общему и русскому языкознанию. Харьков: Харьк. гос. пед. ин-т им. Г. С. Сковороды, 1959.
10. Жуков В. П. Русская фразеология. М.: Пед. ин-т, 1986.
11. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. М.: Пед. ин-т, 1978.
12. Кунин А. В. Английская фразеология. М.: Высшая школа, 1970.
13. Курчаткина Н. Н., Супрун А. В. Фразеология испанского языка. М.: Либроком, 2008.
14. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. М.: Высшая школа, 1989.
15. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. М.: Высшая школа, 1987.
16. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. М.: Спец. лит. Рус. яз. и лит., 1985.
17. Черданцева Т. З. Проблемы идиоэтнической фразеологии. М.: URSS: ЛКИ, 2007.

А. КУБАНИЯН – Проблемы полисемии, вариантности и синонимии систем фразеологических единиц с компонентами «бог» и «черт». – В статье представлены результаты полисемантических, синонимических и вариантных фразеологических единиц с компонентами «бог» и «черт» в испанском и армянском языках. Целью статьи является детальное изучение и выявление различий между тремя лингвистическими феноменами в двух изучаемых языках, исходя из сопоставительно-сравнительного анализа.

Ключевые слова: фразеологическая полисемия, лексический вариант, вариантность, широкозначность, сигнификат, фразеологическая синонимия, позиционный вариант, количественный вариант

A. KUBANYAN – The Problems of Polysemy, Variance and Synonymy of the Systems of the Phraseological Units with the Components “God” and “Devil”. – The present paper is devoted to the study of polysemy, synonymy and variance of phraseological units with the components “god” and “devil” in Spanish and Armenian. The aim of the paper is to reveal the differences between the above mentioned linguistic phenomena, based on the contrastive-comparative analysis.

Key words: phraseological polysemy, lexical invariant, variance, wide meaning, significant, phraseological synonymy, positional variant, quantitative variant